

Andrija Štampar i uspostava javnozdravstvenog sustava

Željko Dugac, *Andrija Štampar – slike velikih formata, Zagreb – Velika Gorica: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2022, 124. str.*

Pisati o Štamparu je kao slikati slike vrlo, vrlo velikih formata, pa su mi često ruke i kist bili prekratki i trebalo je mnogo puta premještati ljestve i dizati se na prste kako bi se dohvatili svi uglovi i izradili svi detalji. (str. 8)

U novoobjavljenoj monografiji *Andrija Štampar – slike velikih formata* etablirani povjesničar medicine, dr. sc. Željko Dugac, nudi potencijalnom čitatelju sveobuhvatnu sliku djelovanja jednog od najutjecajnijih medicinskih stručnjaka 20. stoljeća. Iako sâm naslov monografije upućuje na biografsku klasifikaciju, zahvaljujući kompleksnosti Štamparove ličnosti i međunarodnog djelovanja, ona sadrži elemente zbog kojih je možemo svrstati i u polja socijalne i političke historije.

Već otvaranjem kazala postaje razvidno kako je posrijedi rezultat desetljetnog istraživanja koje podrazumijeva iščitavanje mnogobrojnih arhivskih izvora (službeno-političkih i medicinskih dokumenata, međunarodnih priopćenja, proglašenja, osobne korespondencije i tiskovina) te opsežne sekundarne znanstvene literature. Takav je pristup u konačnici urodio teorijsko-metodološkom slojevitošću plauzibilne povijesne interpretacije tuzemnih i inozemnih djelatnosti Andrije Štampara. Potrebno je apostrofirati i odličnu autorovu selekciju predstavljenih informacija, kojom Dugac vješto stvara okvir bez mnogo prostora za lutanje po stranputicama, što zauzvrat značajno olakšava praćenje narativa, kako upoznatom čitatelju tako i laiku. Stoga poglavlje *Kako pisati biografiju* (11-14) nema samo uvodno-metodološku ulogu, već predstavlja ključ za čitanje narednih razradbenih poglavlja.

U monografiji takvih poglavlja ima sveukupno deset te se njima nastoji rasvijetliti društveni i akademski uspon Štampara u različitim socijalnim i državno-ideološkim okolnostima. Pritom ideja uspostavljanja sustava javnog zdravstva uživa status povezujuće crvene niti jer u početku Štamparova djelovanja ona predstavlja revolucionaran iskorak, dok pri kraju već postaje sastavan, čak normativni dio suvremenih društava i država. Tom je pomaku svakako pridonijelo i Štamparovo djelovanje, no ne valja zaboraviti kako je dvadeseto stoljeće bilo doba ekstrema, obilježeno globalnim usponima, padovima i prevratima. Shodno tomu, posebno je zanimljivo pratiti autorovu konceptualizaciju međuodnosa ideje sustava javnog zdravstva te različitih, ponekad izuzetno turbulentnih političkih, društvenih i liječničkih konstelacija, to jest čitati o odjecima koje je ideja uspostavljanja javnozdravstvenog sustava stvarala.

U prvim trima analitičkim poglavljima: *Učenički i studentski dani* (15-18), *Prva liječnička iskustva* (19-24) te *Rad na izgradnji i oblikovanju javnog zdravstva u Kraljevini Srbija, Hrvata i Slovenaca* (25-48) Dugac obrađuje put od ranog obrazovanja do studija medicine u Beču, gdje se Štampar susreće s idejama javnog zdravstva i socijalne medicine, liječničke početke u Karlovcu i Novoj Gradiški te postavljanje na zdravstveno-političku funkciju u Beogradu s ciljem izgradnje i oblikovanja javnozdravstvenog sustava u Kraljevini SHS. Posebno se naglašava obnašanje pozicije načelnika Odjela za rasnu, javnu i socijalnu higijenu, koje je Štamparu priskrbilo dovoljan utjecaj za ključnu promjenu u

percepciji liječničkog zanimanja, ističući kako je liječnik prije svega socijalni radnik te da njegova uloga podrazumijeva proaktivan izlazak na teren i među ljude, a ne pasivno čekanje dolaska pacijenta u ordinaciju. S natruhama novog javnozdravstvenog sustava te promjenom paradigme u zdravstvu, naravno, nisu svi bili suglasni pa se u potpoglavlju *Štampar i politička događanja u Kraljevini Jugoslaviji -1930ih* (45-48) donosi prostor onovremenim kritikama, optužbama i podmetanjima koja su u konačnici uvelike pridonijela Štamparovu intenzivnijem međunarodnom angažmanu.

To je ujedno sljedeći tematski dio monografije koji se provlači poglavljima *Rad za Zdravstvenu organizaciju Lige naroda* (49-56), *Dnevnički zapisi* (57-70) i *Nedaće Drugog svjetskog rata* (71-72). Dugac naslovima svjesno otkriva Štamparovo profesionalno sudjelovanje u onovremenoj međunarodnoj zdravstvenoj organizaciji, no tek ulaskom u poglavlja razjašnjava se ambivalentnost konstelacija u kojima se Štampar zatekao.

Tako poglavlje *Rad za Zdravstvenu organizaciju Lige naroda* otkriva da je Štampar u 1920-ima aktivno sudjelovao u svojstvu predstavnika Kraljevine SHS na brojnim međunarodnim manifestacijama, dok su 1930-e obilježene već spomenutim političkim previranjima u Jugoslaviji pa uspijeva steći nešto stabilniji status „eksperta“ same Zdravstvene organizacije Lige naroda. Aktivniji angažman u Ligi rezultirao je širenjem ideja javnog zdravstva, socijalne higijene i općenito metoda sprečavanja širenja zaraznih bolesti po Europi, Sjevernoj Americi i Aziji, što je s pomoću gotovo epistolarnog oblika opisano u *Dnevničkim zapisima*. No, iako je Štamparovo prosvjetiteljsko putovanje bilo i više nego uspješno, nakon povratka u Zagreb, let na krilima međunarodnog uspjeha poremetile su *Nedaće Drugog svjetskog rata*. Dugac, uz metodološku ogradu o nedostatku pouzdanih arhivskih izvora za taj period, u kratkim crtama rekonstruira Štamparovu sudbinu nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, kada biva uhićen pa oslobođen, zatim prisilno umirovljen te ponovno uhićen prema nalogu Gestapa i otpravljen iz Zagreba u Graz, gdje će biti u internaciji do 1945.

Završetkom Drugog svjetskog rata faktografsko-arhivska tama raspršena je s preostalih 13 rasvijetljenih godina Štamparova života pa se posljednja četiri razradbena poglavlja odnose na Štamparov *Rad za Ujedinjene nacije i Svjetsku zdravstvenu organizaciju* (str. 73-80), *Suradnju Andrije Štampara i jugoslavenske zdravstvene administracije nakon Drugog svjetskog rata* (81-92), *Sveučilišnu aktivnost* (93-98) i *Predsjedanje Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti* (99-106). Dugac završnim dijelom postavljenog okvira naznačuje kako se taj period može okarakterizirati kao kruna Štamparova djelovanja bez većih turbulencija jer imenovanjem i obnašanjem funkcija dopredsjednika novouspostavljenog Ekonomskog i socijalnog vijeća Ujedinjenih naroda te predsjednika Privremene komisije Svjetske zdravstvene organizacije Štampar potvrđuje ulazak u međunarodnu elitu i postaje važna figura u oblikovanju politika zdravstva i borbi protiv zaraznih bolesti na globalnoj razini. Mimo toga, sudjeluje u postavljanju novog jugoslavenskog zdravstvenog i socijalnog sustava kojim se u sve većoj mjeri stanovništvo uključuje u područja zdravstvene i socijalne zaštite, a te pozitivne promjene prati i izgradnja šire znanstveno-edukativne institucionalne infrastrukture, koja omogućuje kvalitetnu izobrazbu i rezultira novim znanstvenim te intelektualnim zamahom.

Na koncu ovog prikaza valja napomenuti kako publikacija sadrži 11 fotografija, pretežito arhivskih fotografskih snimki Andrije Štampara u različitim životnim fazama te imensko kazalo (122-124), dok je u knjizi moguće pronaći 279 bilježaka. Zbog svega navedenoga sigurni smo da će Dugačeva knjiga biti izuzetno vrijedna svima koji žele proučavati

Andriju Štampara, povijest medicine ili stvaranje modernog (svjetskog) javnozdravstvenog sustava jer svojom preglednošću i konciznošću poziva čitatelja u problematiku, a istovremeno mu nudi ključne informacije za samostalan i/ili znanstveni rad, odnosno davanje vlastitog obola.

Vinko Kovač

Dominacija HSS-a u Banovini Hrvatskoj

Stipica Grgić, Tomislav Kardum, Maček nam je vođa! Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj, Zagreb: Srednja Europa, 2023, 233 str.

Nastanak Banovine Hrvatske 1939, kojom je hrvatski teritorij dobio određenu autonomiju u okvirima Kraljevine Jugoslavije, jedan je od najznačajnijih trenutaka u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća jer se njezinom uspostavom rješavanje položaja Hrvata i Hrvatske u državi privelo kraju. Do sada su napisana različita djela koja su tematski vezana uz Banovinu Hrvatsku i njezin nastanak. U okviru istraživačke djelatnosti temi je možda najviše pozornosti dao Ljubo Boban.

U izdanju Srednje Europe 2023. izašla je knjiga *Maček nam je vođa! Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj* autora Stipice Grgića (rođ. 1982) i Tomislava Karduma (rođ. 1996). Obojica autora mladi su hrvatski povjesničari koji su se do sada već istaknuli svojim historiografskim radom kada je međuratna povijest u pitanju (vrijedi istaknuti Grgićevo djelo *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929.-1939.* i Kardumovo djelo *Između revolucije i obrane države: komunisti u Banovini Hrvatskoj (1939.-1941).* Što se tiče knjige pokrivene ovim prikazom, kao što kaže i sâm naslov, obrađuje se vremenski period (oko) općinskih izbora koji su na hrvatskom prostoru zapravo bili zadnji slobodni višestranački izbori prije početka Drugoga svjetskog rata, ali i zadnji takvi prije parlamentarnih izbora 1990.

Knjiga *Maček nam je vođa! Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj* sastoji se od zahvala, uvoda, 13 poglavlja, zaključka, priloga, popisa izvora i literature, kazala te bilježaka o autorima. Poglavlja su podijeljena tematski i uglavnom prate kronološki tijek te obuhvaćaju vremenski period oko općinskih izbora 1940. u Banovini Hrvatskoj. Na sredini knjige nalaze se slikovni prilozi s nazivom te istaknutim mjestom odakle su preuzeti. Ti prilozi prikazuju karte Banovine Hrvatske, istaknute HSS-ovce i njihove aktivnosti, kao i izborne materijale, a među slikovnim priložima nalaze se i razglednice nekih hrvatskih mjesta. Što se tiče ostalih priloga, na kraju knjige nalaze se tablice s podacima o izbornim listama i rezultatima izbora.

Tri početna poglavlja knjige tematiziraju vremenski period do raspisivanja izbora. Prvo poglavlje, pod naslovom „Stvaranje Banovine Hrvatske i sređivanje stanja u općinama (do proljeća 1940.)“ (12-22), obrađuje političku poziciju Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Banovine Hrvatske u kojoj je ta politička stranka imala dominantan položaj. U poglavlju je objašnjen i zakonodavni okvir prema kojem su bili organizirani općinski izbori obrađeni

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

55

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*